

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2025, c. 11, s. 1: 1-27

Suyolcu-zâde Ahmed-i Nehrî Dîvân'ında Aşk
Suyolcu-zâde Ahmed-i Nehrî's Consideration of Existence

Fatih ÇINAR

Dr, Namık Kemal Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf ABD,
Dr, Namık Kemal University,
Faculty of Theology, Department of Tasawwuf
fcinar@nku.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8192-1714

DOI: 10.47424/tasavvur.1646174

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 24 Şubat / February 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 7 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Çınar, Fatih. “Suyolcu-zâde Ahmed-i Nehrî Dîvân'ında Aşk”.

Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 11/1 (Haziran 2025): 1-27.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1646174>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Suyolcu-zâde olarak tanınan Ahmed-i Nehrî Efendi, Kâdiriyye tarikatının ikinci pîri olarak kabul edilen İsmâîl-i Rûmî'nin (öl. 1041/1631) mesajını Tekirdağ'a taşıyan bir sûfidir. Ahmed-i Nehrî, uzun bir süre Tekirdağ'da irşad faaliyetinde bulunan Suyolcu ailesinin, şiir kabiliyeti ve cami merkezli hizmetleri ile öne çıkan bir isimdir. Günümüze ulaşan tek eseri *Dîvân*'ında aşk konusunu merkeze alan Ahmed-i Nehrî, mârifet telakkîsi ve vahdet gibi konuları da aşk telakkîsi üzerinden ifade etmiştir. Ahmed-i Nehrî'nin düşünce ve gönül dünyasına dair aktarımları, Abdülkâdir-i Geylânî (öl. 561/1166) ve İsmâîl-i Rûmî başta olmak üzere Kâdiriyye öncülerinin bölgedeki tesirlerini göstermesi bakımından önemlidir. Ahmed-i Nehrî, Hâtem-i Tâî (öl.?), İbrâhîm b. Edhem (öl. 161/778 [?]), Bâyezîd-i Bistâmî (öl. 234/848 [?]), Hallâc-ı Mansûr (öl. 309/922), İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240), Mevlânâ (öl. 672/1273) ve Nesîmî (öl. 820/1417 [?]) gibi birçok sûfî şahsiyetin aşk eksenli kabullerini de dile etmiştir. Makalede Ahmed-i Nehrî'nin aşk merkezli düşünce dünyasının sac ayakları olan vahdet penceresinden varlığı seyretmek ve marifet telakkîsi başlıklarındaki söylemleri de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ahmed-i Nehrî, Dîvân, Aşk, Değerlendirme.

Abstract

Ahmed-i Nehrî Efendi, known as Suyolcu-zâde, is a sufi who carried the message of İsmâîl Rûmî (d. 1041/1631), who is considered the second patriarch of the Qadiriyyah sect, to Tekirdağ. Ahmed-i Nehrî is a prominent figure of the Suyolcu family, which was active in guiding (people) in Tekirdağ for a long time, and he stood out with his talent for poetry and mosque-centered services. He established his influence in society with the action steps he shaped through his vision of existence. The transfers of Ahmed-i Nehrî, who expresses his vision of existence effectively in his *Dîvân*, his only work that has survived to the present day, about the world of thought and heart, it is important because it shows the influence of Qadiriyya pioneers, especially Abdülkâdir el-Geylânî (d. 561/1166) and İsmâîl-i Rûmî, in the region. Ahmed Nehrî, Hâtem et-Tâî (d. ?), İbrâhîm b. Edhem (d. 161/778 [?]), Bâyezîd el-Bistâmî (d. 234/848 [?]), Hallâc el-Mansûr (d. 309/922), İbn el-Arabî (d. 638/1240) also expressed the

acceptances of many sufi figures such as Mevlânâ (d. 672/1273) and Nesîmî (d. 820/1417 [?]) based on unity of existence. In the article, Ahmed Nehrî's discourses on the concept of knowledge, his view on love, and viewing existence from the window of unity, which are the three pillars of his world of thought centered on unity of existence, are discussed. In the article centered on Ahmed Nehrî's Dîvân, some of the names that influenced him and his perspective on the basic concepts of the idea of unity of existence were drawn.

Keywords: Sufism, Ahmed Nehrî, Divan, Love, Evaluation.

Giriş

İslam coğrafyasında geniş etki alanı ile dikkat çeken tarikatlardan biri Abdülkâdir-i Geylânî'ye nispet edilen Kâdiriyye yoludur.¹ İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun birçok noktasında Kâdiriyye yolunun etkili olmasında ise İsmâîl-i Rûmî'nin (öl. 1041/1631) inkâr edilemez bir payı vardır. Rûmî'nin bu katkısından dolayı kendisine "Kâdiriyye tarikatının ikinci pîri" denilmiştir.² Rûmî'nin faaliyetleri neticesinde Kâdiriyye tarikatı, Trakya bölgesinde de bir hayli taraftar bulmuştur ki Trakya'da Kâdiriyye tarikatının etkili bir şekilde faaliyette bulunduğu merkezlerden biri de Tekirdağ'dır.³ Tekirdağ'da Kâdiriyye, İsmâîl-i Rûmî'nin halifelerinden Muslihuddîn Efendî'nin (öl. 1071/1660) tesis ettiği Aynî Hâtûn tekkesi ve burada etkinlik gösteren isimler tarafından temsil edilmiştir.⁴ Bu tekke de Şeyh Hüseyin b. Receb Efendi (öl. 1122/1710), Suyolcu-zâde Şeyh Mehmed Efendi (öl. 1155/1742), oğlu Ahmed-i Nehrî Efendi, onun oğlu Mehmed Muslihuddîn Efendi, Suyolcu-zâde Mehmed Behçet Efendi gibi isimler Kâdiriyye tarikatı usûlü üzere irşâd faaliyetlerinde bulunmuştur.⁵

¹ Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/234-235.

² Mehmet Akkuş, "İsmâîl Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/120; Reşat Öngören, "Rûmiyye" (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/241.

³ Selami Şimşek, "Anadolu ile Balkanlar Arasında Geçit Bölgesi Tekirdağ'da Tasavvuf ve Tarikatlar", *Süleyman Uludağ Kitabı*, ed. Mustafa Kara (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 397.

⁴ Abdülmecit İslamoğlu, "Suyolcu-zâde Nehrî Ahmed'in Türkçe Şiirleri", *Turkish Studies* 12/27 (2017), 202.

⁵ Kamil Çolak, "Arşiv Belgeleri Işığında Tekirdağ'da Tekke ve Zaviyeler", *Rodosto'dan Süleyman Paşa'ya Uluslararası Tekirdağ Tarihi Sempozyum Bildirileri* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016), 192.

Suyolcu Mehmed Efendi ile başlayan süreçten sonra oğlu Ahmed-i Nehrî, onun oğlu Mehmed Muslihuddîn ve onun oğlu Mehmed Behçet Efendi'nin tekke-deki hizmetleri, Suyolcu ailesinin Tekirdağ ve çevresinde Kâdiriyye tarikatının neşredilmesi ve bu yol vesîlesiyle irşâd faaliyetlerinin sürdürülmesi noktasında Suyolcu ailesinin uzun bir süre etkin olduğunu göstermektedir. Ailenin Tekirdağ ve çevresinde ilmî ve irfânî faaliyetlerinin seyrinde *Dîvân'ı*, cami merkezli hizmetleri ve mânevî sahadaki gayretleri ile kilit konumda olan ismi ise Suyolcu-zâde Ahmed-i Nehrî'dir.⁶ Babasının, Aynî Hâtûn Tekkesi'nde tekkenin bakım, onarım ve temizlik işleriyle meşgul olması ve burada şehîd edilmesinden sonra faaliyetlerine başlayan Nehrî, Kâdiriyye tarikatının usûlü çerçevesinde hizmetlerin sürdürülmesi ve sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Onun bu tesirinde hizmetlerinin kökenini teşkil eden en temel başlık olarak aşk merkezli düşünce dünyası karşımıza çıkmaktadır. Nehrî'nin aşk telakkisi, varlık tasavvuru, mârifet düşüncesi ve vahdet penceresinden varlık âlemini seyretmek gibi başlıklarla ele alınması gereken bir yapı arz etmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada Nehrî'nin varlık tasavvurunu bütüncül bir bakış açısıyla ele alabilmek için bahsi geçen başlıklardaki görüş ve değerlendirmeleri ele alınacaktır. Ahmed-i Nehrî ile ilgili yapılan çalışmaların kısa bir şekilde hayatı, ailesi, tekke faaliyetleri, daha çok şairliği ve *Dîvân'ı* üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin, Kâdiriyye tarikatına mensubu sûfîleri konu edinen *Tuhfe-i Rûmî* adlı eserde Nehrî'nin hayatı, ailesi ve tekke faaliyetleriyle ilgili çok kısa bir bilgi takdim edilmiştir.⁷ Aynı durum Bursalı Mehmed Tâhir'in (öl. 1925) *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde de söz konusudur.⁸ Nehrî'nin *Dîvân'ı* ve şairliği üzerinde yapılan çalışmalarda da hayatı, ailesi ve mânevî yönü ile ilgili çok detaylı veriler aktarılmamış, şîre bakışı ve *Dîvân'ın* teknik özellikleri üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Bu sahada en dikkat çekici çalışma *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı* başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu tezde müellif, Nehrî'nin *Dîvân'ı* nı şekil ve muhteva yönünden incelemiş ve *Dîvân* metnini latin harflerine aktarmıştır.⁹ Daha önce Nehrî'nin edebî yönüne dair

⁶ Emine Neslihan Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 3-4.

⁷ Seyyid Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, haz. Mustafa S. Kaçalin (İstanbul: Âsitâne, 1992), 128-129.

⁸ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, nşr. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/168.

⁹ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 33-219.

yapılan araştırmalarda görülen bazı eksiklikler bu tezle büyük ölçüde giderilmiştir.¹⁰ Nehrî'nin *Dîvân*'ı ve Türkçe şiirleriyle ilgili yayımlanan iki makale ile Nehrî'nin edebî yönü daha da derinlikli ve farklı boyutlarıyla dile getirilmiştir.¹¹ Nehrî'nin kısa da olsa hayatı, tekke faaliyetleri ve eserleri üzerine yapılan çalışmalarla, onun edebî yönünü daha detaylı olarak ele alan araştırmalarla birlikte Nehrî'nin sûfî kişiliğini gösteren ve düşünce dünyasının temel dayanaklarını yansıtan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makale, söz konusu alandaki boşluğu doldurmak üzere kaleme alınmıştır.

1. Suyolcu-zâde Ahmed-i Nehrî'nin Hayatı ve Eserleri

Şiirlerinde "Nehrî" mahlasını kullanan ve asıl adı Ahmed olan bu zât, Tekirdağ Kâdirî tekkesi şeyhlerindendir.¹² Doğum tarihi bilinmemektedir. Daha önce ifade edildiği gibi babası Mehmed Efendi'nin Aynî Hâtûn Dergâhı'nda, Şeyh Hüseyin b. Receb (öl. ?) zamanında temizlik işleri ile meşgul olduğu ve bu tekkede yetiştiği nakledilmiştir.¹³ Ayrıca Mehmed Efendi'nin Ahmed, Mahmud ve Mustafa (öl. 1153/1740) adında üç oğlu olduğu belirtilmektedir.¹⁴ Bu bilgiye göre Ahmed-i Nehrî, Mehmed Efendi'nin en büyük oğludur.¹⁵

Ahmed-i Nehrî'nin eğitim süreciyle ilgili de bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin Tekirdağ Orta Cami'de imam-hatiplik ve Dizdar-zâde Cami'sinde vaizlik yaptığı bilinmektedir.¹⁶ Mehmed Muslihuddîn Efendi adında bir oğlu olan Ahmed-i Nehrî, oğlunun doğumuna *Dîvân*'ında bir manzûme ile tarih düşmüştür.¹⁷

¹⁰ A. Hilmi Yücebaş, *Tekirdağlı Şairler* (İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1939).

¹¹ İslamoğlu, "Suyolcu-zâde Nehrî Ahmed'in Türkçe Şiirleri", 195-253; a.mlf., "Nehrî Ahmed Divânçesi'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 22/1 (2018), 435-466.

¹² Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâili*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı (İstanbul: Bizim Büro Yayınları, 2004), 2/1136; Tekfurdağı, *Tezkire-i Şu'arâ*, 124-125.

¹³ Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları* (İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1949), 78.

¹⁴ Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, 128-129.

¹⁵ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 3.

¹⁶ Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, 129; Tekfurdağı, *Tezkire-i Şu'arâ*, 125.

¹⁷ *Dîvân*'daki bu manzûmeden anlaşıldığı kadarıyla Nehrî'nin oğlu 1764'te dünyaya gelmiştir. Nehrî'nin 1768'te vefat ettiği düşünüldüğünde babası vefat ettiğinde Mehmed Efendi'nin 4,5 yaşları civarında olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 7; Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, 131.

Ahmed-i Nehrî, İstanbul'da, Ali Vâhidî Efendi'den (öl. 1178/1765) icazet almış ve Tekirdağ Aynî Hâtûn Dergâhı'nda Kâdiriyye tarikatının Rûmiyye şubesi şeyhi olarak görev yapmıştır.¹⁸ Daha önce dile getirildiği gibi, bu tekkede sırasıyla şu isimler görev yapmıştır: Muslihuddîn Efendi, Şeyh Hüseyin b. Receb Efendi, Suyolcu-zâde Şeyh Mehmed Efendi, oğlu Ahmed-i Nehrî Efendi, oğlu Mehmed Muslihuddîn Efendi, Suyolcu-zâde Mehmed Behçet Efendi.¹⁹

Hac dönüşü Tekirdağ'da 1181/1768 yılında vefat eden Ahmed-i Nehrî, görev yaptığı Aynî Hâtûn Dergâhı'nın bahçesine defnedilmiştir.²⁰ Burası, tekkenin bânîsi olan Muslihuddîn Efendi'ye bağlanan ve Hüseyin Çavuş Mahallesi'nde oturan Aynî Hâtûn isminde bir hanımefendinin Akçeşme Pınarı civarında bulunan evinin yanındaki boş arazide yaptırılmıştır.²¹ Kaynakların verdiği bilgiye göre Aynî Hâtûn, bu araziye ve buraya yapılan evini tekkede görev yapan şeyhin oturması şartıyla vakfetmiştir. Tekke, 1041/1631-32'de inşa edilmiştir.²²

Ahmed-i Nehrî'nin bilinen iki eseri vardır.²³ Mehmed Tâhir Efendi'nin naklettiği vahdet-i vücûd ile ilgili bir risâle²⁴ ile *Dîvân*'ı bulunan Nehrî'nin *Dîvân*'ında Arapça, Türkçe²⁵ ve Farsça şiirler kaleme aldığı görülmektedir.²⁶

¹⁸ Adalet Çakır, *Mehmet Rifat Efendinin "Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye" Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 494.

¹⁹ Çolak, "Arşiv Belgeleri Işığında Tekirdağ'da Tekke ve Zaviyeler", 192.

²⁰ A. Hilmi Yücebaş, *Tekirdağlı Şairler* (İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1939), 116; Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/168.

²¹ Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, 125-132; Akkuş, "İsmâil Rûmî", 23/120; Öngören, "Rûmiyye", 35/241.

²² İslamoğlu, "Suyolcu-zâde Nehrî Ahmed'in Türkçe Şiirleri", 202.

²³ Selami Şimşek, "Anadolu ile Balkanlar Arasında Geçit Bölgesi Tekirdağ'da Tasavvuf ve Tarikatlar", 397. İslamoğlu, Nehrî'nin *Dîvân*'ındaki bir ifadeden hareketle üçüncü bir eseri olduğunu ve eserin bir tefsir çalışması olduğunu söylemektedir. İslamoğlu, "Nehrî Ahmed Dîvânçesi'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri", 439, 453, 465.

²⁴ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/168. Mehmed Tâhir Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri*'nde zikrettiği bu esere henüz ulaşamamıştır.

²⁵ İslamoğlu, "Suyolcu-zâde Nehrî Ahmed'in Türkçe Şiirleri", 204-252.

²⁶ İslamoğlu, "Suyolcu-zâde Nehrî Ahmed'in Türkçe Şiirleri", 203; Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 34; Mehmet Öztas, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 1-15. Ciltlerde Osmanlı Şairleri Biyografileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 49-50.

Nehrî, *Dîvân'* da Elif harfinden 10, Be harfinden 3, Te harfinden 1, Cim harfinden 1, Dâl harfinden 6, Ra harfinden 9, Kâf harfinden 1, Kef harfinden 2, Lâm harfinden 3, Mîm harfinden 4, Nûn harfinden 6, He harfinden 5 ve Ye harfinden 10'ar şiir kaleme almıştır.²⁷ Kıt'a, gazel, kasîde, murabbâ, ilâhî ve tahmîsler bulunan *Dîvân'* da²⁸ ana konu aşk ve aşka konusu özelinde Hakk'ın âlemle irtibatı, vahdet-i vücûd ve mârifet telakkîsidir.²⁹ Nehrî'nin *Dîvân'*ının tespit edilen tek nüshası, Vatikan Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 235'te bulunmaktadır. Rossi'nin 1953'te yayınlanan bir çalışmasında yer alan verilere göre eser 40 vaktir ve meşin kaplı bir cilt içerisinde, 212x132 mm. ebadında, çift sütuna 18 satırlı nesta'likle yazılmıştır.³⁰

2. Ahmed-i Nehrî'nin Aşk Tasavvuru

Tasavvufî düşüncenin kilit kavramlarından biri olan aşk, sözlük anlamı itibariyle aşırı sevgi ve sevginin son mertebesini ifade eden bir kavramdır.³¹ Aşk, sevginin müfrit haline işaret ettiği için sûfilere göre aşk, vahdet ve tevhîd makamıdır. Sâliki, ilâhî hakîkate ulaştıran en etkili unsurdur. Yunus Emre (öl. 720/1320[?]) Hakk'a duyduğu muhabbetin zirve haliyle O'na olan yolculuğunda aşkın konumunu işaret etmek için aşk dinine mensup olduğunu söylemiştir:

“İy âşikân iy âşikân ‘ışk mezhebi dindür bana

*Gördi gözüm dost yüzünü yas kamu düğündür bana.”*³²

Aşkî zaman ve mekân üstü gören sûfilere göre aşk sonsuzdur ve anlatılamayan bu tecrübe vuslattır. Aşkın ibadetin ruhu olduğunu söyleyen sûfilere

²⁷ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 34.

²⁸ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 34-38.

²⁹ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 45-120; Edibali Karabıyık, “Kâdirî Tarikatına Mensup Divan Sahibi Sûfî Şairler ve Divanlarındaki Dinî Tasavvufî Türler Üzerine Bir İnceleme”, *Rumeli’DE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 37, 856.

³⁰ İslamoğlu, “Suyolcu-zâde Nehrî Ahmed’in Türkçe Şiirleri”, 202-203; a.mlf., “Nehrî Ahmed Dîvânçesi’nin Şekil ve Muhteva Özellikleri”, 442-463; Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 121; a.mlf. “Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı”, *Tekirdağ’da Dinî ve Kültürel Hayat*, ed. Hasan Keskin-Özkan Öztürk-Halil İbrahim Delen-Ali Sever (İstanbul: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 2022), 429-440.

³¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2005), 59.

³² Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvân* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 24.

göre canlar ancak aşk ile vahdete erebilirler.³³ Mânevî yolculuğun temel ilkesi olarak aşkı gördükleri anlaşılan sûfilerin seyrüsülûk ile hakikat sırrının ancak aşkın tesiri ile farkedilebileceği yönünde bir kanaate sahip oldukları anlaşılmaktadır.³⁴ Özellikle Râbiatü'l-Adeviyye'den itibaren tasavvufî düşüncede vahdet-i vücûd temelli ilâhî aşk anlayışı; Ma'rûf-i Kerhî (öl. 200/815-16 [?]), Muhâsibî (öl. 243/857), Bâyezîd-i Bistâmî (öl. 234/848 [?]), Zünnûn el-Mısrî (öl. 245/859 [?]), Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909) ve Hallâc-ı Mansûr (öl. 309/922) gibi isimlerin öncülüğünde şekillenmiş bir anlayış olarak varlık göstermiştir.³⁵ *Dîvân*'ından hareketle Ahmed-i Nehrî'nin düşünce sisteminin merkezinde de aşk tasavvuru ve bu tasavvur üzerine inşa edilen vahdet-i vücûd tecrübesinin hâkim olduğu söylenebilir. Vahdet-i vücûd telakkîsinin en önemli temsilcisi İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240) yolunu takip ettiğini *Dîvân*'da açıkça dile getiren Nehrî, yine bu düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Hâtem-i Tâî (öl. ?), İbrâhîm b. Edhem (öl. 161/778 [?]), Bâyezîd-i Bistâmî, Hallâc-ı Mansûr, Abdülkâdir-i Geylânî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 672/1273), Nesîmî (öl. 820/1417 [?]) ve üstâdlarından İsmâîl-i Rûmî'nin isimlerini de açıkça zikrederek temsilcisi olduğu düşünce ekolüne dair net bilgiler paylaşmıştır.³⁶ Burada Nehrî'nin *Dîvân*'da varlık düşüncesine de kaynaklık eden aşk telakkîsini bütüncül bir bakış açısıyla gözlemleyebilmek için aşk penceresinden mârifete bakışı ve yine aşkın bir kazanımı olarak gördüğü varlığı vahdet tecrübesiyle temâşâ etmeye dair görüşleri üzerinde durulacaktır.

2.1. Vuslata Erdirici Unsur: Aşk

Aşk, vuslata erdirici bir etken olarak kabul eden Nehrî, ancak aşkın tesiri ile varlık iddiasından sıyrılıp hevâdan geçmenin mümkün olduğunu ve Hakk'ın varlığının hakîkî boyutunun ancak aşk ile anlaşılabilceğini belirtir. Ona göre aşk, muhabbetin bir yansıması olarak vahdet aynasının ezeli olan ile (Hak) parlaması için gönül kirlerini temizleyen bir unsurdur. Rûhânî miraç için

³³ Ebubekir Kelâbâzi, *Ta'arruf, Doğuş Devrinde Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 161.

³⁴ İhsan Soysaldı, "Tasavvufta Aşk ve Marifet", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 188-203.

³⁵ Hülya Küçük - Semih Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 40/381.

³⁶ Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 117-125.

aşkın kılavuzluğuna ihtiyaç olduğunu belirten Nehrî, toprak, ateş, su ve havanın tesirinden bedeni kurtarmanın ve kuds âlemine ulaşım arz ve semâ kayıtlarından sıyrılmanın ancak aşk ile mümkün olabileceğini nakleder. Cibrîl-i Emîn'in geçmesinin yasak olduğu arş-ı muallâ ve sidre-i müntehâdan da ileriye, bir insân-ı kâmil olarak geçebilmenin aşk biniti ile mümkün olduğunu belirten Nehrî'nin ifadesine göre kâbe kavseyn, ev ednâ ve sümme denâ mertebelerinden de ileriye, Zât-ı Baht'ın nûruna ancak aşk ile ulaşılabilir. Fenâ mertebesinden bekabillâha ulaşmanın da aşkın rehberliğine muhtaç olduğunu nakleden Nehrî, bu aktarımlarını aşkı tecrübe eden sülûk ehlinin anlayabileceğini, aşkı tatmayanların bu söylenenleri tam manasıyla anlayamayacaklarını söyler.³⁷

Hakk'ın umman gibi olan varlığı karşısında varlık iddiasından sıyrılıp o umman içerisinde yok olmak ve varlığın hakikatini tecrübe etmek için aşk bahrinin rehberi olmayan aklı aşk denizinin dalgaları arasında bırakmayı hakikati idrâk için zaruri gören Nehrî, hakikat yolcusunun aşk ile can hapsinden kurtulup kalp rehberliğinde yokluk bilinci ile kuşanmasını menzile ulaşmak için olmazsa olmaz bir şart olarak şu şekilde takdim eder:

“Kim nesîm-i aşk ile girdâb-ı bahra dūş olan/ Keştî-i nâsūt-ı ahîr lûcce-i ‘umman ola

Ṭūr-ı ‘aqlum eyleyüp emvâc-ı deryâ dil-şikest/ Çünkü fülk-i ten yem-i lâhûtdan ğavtân ola

*Cuş idüp ‘umman-ı cān cismüm gemisin tağida/ Yirler altında tenim toprağ ile yeksân ola.”*³⁸

Hakikat yolcusunun aşk meydanına girdikten sonra, âlemin Hakk'ın tecellîsi olduğu hakikatini sürekli bir şekilde tecrübe edeceğini, sâlikin aşk yolculuğunun alnına ezelde yazıldığını anlayacağını ve mâneviyât erinin Hakk'ın aşkı ile kalpte dönüp duran hakikat seyrini hissedip hakikat bahrinin dalgaları arasında yol alabileceğini söyleyen Nehrî'nin³⁹ bu ifadelerinden onun döngüsel

³⁷ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 145.

³⁸ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 189.

³⁹ Nehrî, bu düşüncelerini şu beyitlerde dile getirir:

*“Aşk meydana ser-bâz olalı cevân-ı dil/ Kapdı elden toþ-veş kevn ü mekân devr ile
Nuş idüp şahbâ-yı Hu'dan bâde-i hamr-ı ezel/ Mest olup bildi kamu sırr u ayânı devr ile*

bir hakikat yolculuğu fikrini benimsediği anlaşılmaktadır.⁴⁰ Ayrıca Nehrî, yüzeysel bir dindarlık olarak gördüğü zâhidlik telakkisini de aşkın rehberliğine ulaşamaması dolayısıyla eleştirir. O, zâhid ve âşık arasında bazı kıyaslamalar yaparak aslolanın aşkı kılavuz edinip hakikat damlalarını yudumlamak olduğunu söyler. Zâhidlerin dünyayı kazanmak ve sefâ içerisinde bulunmayı arzuladıklarını buna karşın âşıkların sıkıntı ve cefâyâ talip olduklarını belirten Nehrî, dünyada sâliki olgunlaştıran ve hakikate bende kılan sıkıntı ve belalar olmasa, binitini bela ve musibetlerle dizginleyen bir hakikat yolcusunun olgunlaşamayacağını söyleyerek aşk yolunun zühd düşüncesinden en temel farklarından birinin sıkıntı, bela ve dertlerden zevk almak olduğunu şöyle ifade eder:

‘İyş u safâyı zahide hâş eyleyüp felek/ Cevr ü cefâyı ‘aşığa vird’ iltizâmıla

Girdâr-ı çarh dâye-i esb ü har olmasa/ Olmazdı İbn-i Mülcem’e perver licâmla.”⁴¹

Aynı şiirin devamında Nehrî, Hz. Hüseyin (öl. 61/680), Nesîmî, Hallâc-ı Mansûr, İbrahim b. Edhem, Kays (Mecnûn) (öl. 70/690 [?]), Bâyezîd-i Bistâmî, Şems-i Tebrizî (öl. 645/ 1247 [?]) ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi isimlerin aşk bahrinde yol almalarının sebepleri üzerinde durur. Ona göre bu âşıklar, Hakk’ın cemâlinin hüsnü dolayısıyla kendilerini kaybederler ve başkalarına zehir gibi gelen aşk şarabını içerek kendilerinden geçerler. Bunun ilk örneğini Hz. Hüseyin olarak takdim eden Nehrî, onun Kerbelâ’da bedenine saplanan oklarla maruz kaldığı sıkıntılardan Hakk’ın cemâlini seyretmek için bulduğunu belirtir. O, aşk elbisesinden başka bir elbiseye sığmayan Nesîmî’nin bu durumundan dolayı derilerinin yüzüldüğünü ve Hallâc-ı Mansûr’un aşk sarhoşluğu içerisinde darağacında asıldığını söyler. Nehrî’ye göre nefsinin istek ve arzularını aşk ile yok eden İbrahim b. Edhem, birçok kimsenin vazgeçemeyeceği sarayları aşkın tesiri ile terk etmiş, Mecnûn Leylâ’da Hak aşkının tecellîlerini görünce kendinden geçmiş, aşkın kapısında bekleyen Bâyezîd-i Bistâmî ise cübbesinin altındaki Hak aşkının tecellîsi ile hakikati tecrübe etmiştir. Nehrî, Şems-i Tebrizî’nin aşkın kılavuzluğunda Hakk’a ayna olup hakikati idrâk etmesinden dolayı her

Gördi ancak devr iden mir’ât-ı dilde ‘aşk-ı Hak/ ‘Aşık u ma‘şuk olur çeşm ü zebânı devr ile.” Dolamaç, Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı, 198.

⁴⁰ Ömer Türker, “Varlık Olmak Bakımından Varlık Üzerine Düşünmenin İmkânı: İslâm Metafizik Geleneklerinden Hareketle Bir Analiz”, *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/3 (2015), 29.

⁴¹ Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 119.

şeyi terk ettiğini, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ise Mansûr gibi aşk iklimine dalmasından dolayı ayak izinin âşıklar semasına yazıldığını belirtir.⁴²

Asıl aşk rehberlerinin peygamberler olduğunu söyleyen Nehrî'ye göre Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (sav) aşk sancağı ile âşıkların serdarı olmuş ve sarayları bırakıp hakikat bahrinde yokluğa işaret olan çadırlara talip olarak bir ömür sürmüştür. Allah'ın kudsi ruh olarak tavsif ettiği Hz. İsa, dağların zirvelerine uçan Hüma ve Tâvûs kuşları gibi Hakk'ın tecellîlerinin zirvelerine aşkın kılavuzluğunda yol almıştır. Hz. Yahya, Hak yolunun bendesi olmak için başını feda etmiş ve kopan başını aşk değneği ile Hakk'a sunmuştur. Hz. Zekerîyya'nın gizli bir hazine iken başını Hak yoluna sunması vesilesiyle bedeninin paramparça edildiğini ve varlık kafesinden sıyrılıp aşkın tesiri ile Hakk'a vâsıl olduğunu belirten Nehrî, Hz. Eyyûb'un gönlü mahzun ve bedeni türlü hastalıklara duçar bir durumdayken Hakk'a olan aşkı sayesinde kendisine ulaşan haberlerle hüznünün dağıldığını ve bedeninin sıhhat bulduğunu da aktarmıştır.⁴³

Sebe Meliki Belkıs'ın Hz. Süleyman'ın aşkı rehber edinen halinden etkilenerek hakikati temâşâ ettiğini söyleyen Nehrî, Hz. Dâvûd'un aşk ile Zebur'a muhatap kılınıp onu aşk ile okumasından dolayı feleklerin, kuşların ve gözle görülmeyen canlıların raksa yöneldiklerini belirtir. Yine Nehrî'ye göre Hz.

⁴² Nehrî, bu âşik örneklemelerini şu beyitlerde dile getirir:

*"Nuş-ı hüsnüle tâş-ı felek kala mı tehi? Âimâde zehr-âlûde câmî simâimla
Bir Kerbelâ Hüseyin için ancak hezâr belâ/ Huîn ider ehl-i 'aşk derûnün sihâimla
Aldı libâs-ı cism Nesîmî hevâ-yı 'aşk/ Berdâr idince Mansûr'ı sekr-i müdâimla
Yagmaya virdi bād-ı hevâ İbn-i Edhem'ün/ Eyyûb-ı kâşr u bârgehin inhidâimla
Meftûn kıldı Kay'sı temâşâ-yı 'aşkda/ Oldukda nakş-ı Leylâ nigâh-ı hırâimla
Şeh Bâyezîd muraqab-ı dergâh-ı 'aşk iken/ Ser-ceyb-i cübbesinde(n) gözikdi fihâimla
Baş virdi Şems-i Tebrîz 'aşkuñ penâhına/ Gördükde la'î-i meyguñı şahba-yı câmîla
Hjûnkâr-ı Ruîmî Mansûr-ı iklîm-i 'aşk olu/ Şemşîr-i nâîy 'arşa aşıldı niyâimla
Sultân-ı bâz-ı eşheb-i kôs ü kuduñmüne/ Geldi rîkâb-ı cümle-i aқтаb kıyâimla."* Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 119.

⁴³ Nehrî'nin bu görüşlerini şu şiirinde görmekteyiz:

*"Râyât-ı 'aşkı Şâh-ı Rusul dest-i Haydar'a/irüp serâ-yı kudse çekildi hyâyimla
'İsâ-yı Ruî-ı Kudsi hüma ile hem-kadem/Tâvûs-ı murg-ı 'aşka erilmez dü kâimla
Yahyâ kemend-i zülfüne başın feda ider/ Çevgân-ı 'aşka top-ı ser-i inzîmâimla
Ser-rişte virdi 'aşk Zekerîyya'da râz iken/ Dâmañ u cismi çak oldı dest-i enâimla
Eyyûb zâr u giryede rencûr-ı dil iken/ Hengâm-ı sıhhat erdi meserret peyâimla."* Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 200.

Musa, Tûr Dağı'nda Hakk'ın tecellîsi ile fenâ yurduna varmış ve Hakk'ın kelâmını ağaçtan işiterek O'na vâsıl olmuştur. Hz. Yusuf'un kuyuya sığınıp yokluk hissiyatına ermeseydi Mısır'a sultan olamayacağını belirten Nehrî, Hz. Yakûb'un ise gönlünden diline dökülen Hak aşkı sayesinde Hak cemâlinin kokularını kokladığını söyler.⁴⁴

Hz. İbrahim'in aşk ateşi ile dünya ateşinden kurtulduğunu ve selâmetle Hakk'a ulaştığını anlatan Nehrî, Hz. Nûh'un gönül rüzgârı ile seyreden aşk gemisi ile Hakk'ın tecellîlerini tecrübe ettiğini söyler. Yine o, Hz. Âdem'in şeytana uyup Cennet'ten çıkarılmasını, yeryüzünde Hz. Peygamber'i (sav) vesîle edinenek tevbe ve aşk ateşi ile Hakk'a yönelmesi sayesinde asıl vatanına dönmesini hatırlatarak âşıkların asıl rehberlerinin peygamberler olduğu fikrini izaha devam eder.⁴⁵ Bu arada Nehrî, kemâlin ancak aşkın rehberliğinde hakîkî hayatı bulmakla mümkün olduğu düşüncesini aktarır ve Hz. Hızır'ı yoldaş edinip nice sırlara vâkıf olanların hep bu yolla gayelerine ulaştıklarını belirtir.⁴⁶

⁴⁴ Nehrî, Hz. Süleyman, Hz. Dâvûd, Hz. Musa, Hz. Yusuf ve Hz. Yakûb ile ilgili bu değerlendirmelerini şu beyitlerde takdim eder:

*"Uymuş hevâ-yı aşka Seba'dan yelûp gelür/ Belkîs pâ-yi taht-ı Süleymân meraîmıla
Dâvud Zebûr-ı aşk ile âgâze bahş olur/ Eflak girdi rakşa tuyuûr u hevâimıla
Muşâ-yı Tûr 'aklı tecellî fenâ'virüp/ Buldı dıraht-ı dilde(n) vîşâlî kelaîmıla
Yuşuf penâh-çâh-ı harâbâta irmese/ Şâh olmaz idi Mısr-ı dile kaşr-ı şâmıla
Ya'kub-ı dil zülâl-i lebûnden cûdâ ise/ Aldı şafâ-yı buî-yı cemâlî meşâmıla."* Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 200.

⁴⁵ Bu söylemleri arasında Nehrî, şeytanı aşkın en büyük düşmanlarından biri olarak takdim eder ve ucb, kibir, taassub, hasm ve inkârla aşkın kişinin elinden alındığı şeytan örneği üzerinden tarif eder:

*"İblîs görince hak-i mezelletde Âdem'i/ Kürsî-nişîn-i kibr olup örf-i izaîmıla
Ucb ile düşdi dahî u ta'assub belâsına/ Düşnâm-ı hasm u cehd-i şîfât-ı kirâimıla
İnkârı devr-i Ahmed'e dek âşikâr olup/ Nâşih olurdu halka müdâim dek ü dâimıla
Geldükde varîz-ı dehir oldu nihân yine/ İcrâ ider rûsûmını ka'im ma'kâimıla."* Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 201.

⁴⁶ Nehrî'nin Hz. İbrahim, Hz. Nûh ve Hz. Âdem'e dair anlatıları üzerinden Hz. Hızır'a talebe olmayla ilgili nakli şu beyitlerde yer almaktadır:

*"Virdi Halîl'e ateş-i sevda-yı kakûlûn/ Firdevsi malikâne berât-ı selâimıla
Çün Nuh pîş-i fütâde-i her rûzgâr idi/ Tâ'fûlk-i dil bulınca hevâ iltiyâimıla
Lâ-bud gerekdür âdeme iblîse uymayup/ Üstâd-ı aşkı rehber ide ihtirâimıla
Ayn-ı hayât-ı dil durur ehl-i kemâl bil/ Tahkîk Hızr'ı buldı eren merd-i kâimıla"*

Nehrî'nin, ten kafesinden kurtulmak, insan-ı kâmil olmak, mânevî miraç ile ötelere ötesine varmak, varlık sırrını çözmek ve zühdün ötesinde kurbetin tecrübesine ulaşmak için aşkın tesirine dair anlatıları, mârifet düşüncesi ve vahdet penceresinden âlemi temâşâ etmenin etken başlığı olarak aşkı kabul ettiğini gösteren verilerdir. Nehrî, Hz. Hüseyin, Nesîmî, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Hallâc-ı Mansûr, Bâyezîd-i Bistâmî ve İbrâhîm b. Edhem gibi insan-ı kâmil modelleri üzerinden aşkın vuslata erdirici fonksiyonu üzerinde durmuş ve asıl aşk rehberlerinin peygamberler olduğunu söylemiştir. Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Süleyman, Hz. Dâvûd, Hz. Zekeriyya, Hz. Yahya, Hz. İsa ve Hz. Musa gibi peygamberleri ve onların aşkın tesiri ile tevhîdin hakikatini idrak etme tecrübelerini paylaşan Nehrî'nin, bütün peygamberlerin Hakk'a vuslatlarında Hz. Peygamber'in (sav) tesiri üzerinde durduğu da görülmektedir. Nehrî'nin bu yaklaşımları İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de aşk rehberleri olarak takdim ettikleri peygamber örneklerini ve nûr-i Muhammedî özelliğinden Hz. Peygamber'in (sav) aşkın sultanı olan konumuna dair anlatılarını akla getirmektedir. Örneğin İbnü'l-Arabî, Hz. Âdem'i tecellileri ile âlemin ruhu ve cilası olarak görürken,⁴⁷ Mevlânâ, Hz. Âdem'i Hakk'a ayna olan aşk madeninin kaynağı olarak tavsif etmiştir.⁴⁸ Her ikisi de Hz. Âdem'in tevbe ve Hakk'a yönelişle vuslata ermesinde aşkın tesirine vurgu yaparak ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in ayak izi üzerinden onun aşk rehberi olan konumuna işaret etmişlerdir. Nehrî de İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ gibi Hz. Âdem örneği üzerinden peygamberlerin aşk rehberi oldukları ve onların kademleri üzerinden hakikate yol bulunması gerektiği fikrini paylaşmıştır. Nehrî'nin bu tavrını İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'ta, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde diğer peygamberlere dair anlatıları ile benzer aktarımları gündeme getirerek sürdürdüğü görülmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Nehrî, tıpkı İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ gibi Hz. İsa'yı aşkın tesiri ile hakikat dağının zirve şahsiyeti,⁴⁹ Hz. İbrahim'i aşk sayesinde ateşin kendisini

Keşt-i dil telâfûm-ı mevcden rehâ bulur/ Nehrî heva-yı Hızır ile küşt-i gulâmla." Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 201.

⁴⁷ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, thk. Ebu'l-Alâ Afîfî (Bağdat: Menşûrâtü dâri's-sekâfe, 1989), 49.

⁴⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, haz. Abdülbâki Gölpinarlı (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2004), 4/205; 6/192.

⁴⁹ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 141-142; Mevlânâ, *Mesnevî*, 3/314-316.

yakmadığı aşk rehberi,⁵⁰ Hz. Dâvûd'u aşk sayesinde Zebur'a muhatap olan Hak dostu⁵¹ ve Hz. Süleyman'ı aşk ile Hakk'ı temâşâ eden yol gösterici olarak⁵² takdim etmiştir.⁵³ Bu aktarılan veriler, Nehrî'nin, tasavufî düşüncenin kadîm bir kabulü olan peygamberlerin ayak izleri üzerinden hakîkate ulaşmak düşüncesini aynen benimsediğini, bu düşünceyi sistematik haliyle dile getiren İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ gibi isimlerin izini süren bir sûfî olduğunu göstermektedir.

2.2. Hakikat Bilgisinin Menzili: Mârifet Düşüncesi

Ahmed-i Nehrî'nin düşünce tasavvurunda bilgi meselesi de aşk çatısı altında ele alınan konulardandır. Bir başka ifadeyle Nehrî, sûfîlerin genel kabûlüne uygun olarak,⁵⁴ beş duyu ve akıl gibi kaynakların yanı sıra Hakk'ın gönle nüfuzu anlamına gelen ledünnî bir bilgiden daha bahseder. Ona göre hakîkî bilgi, Hakk'ın âlemle irtibatını sağlayan feyz-i akdesten insanın gönlüne/kalbine akan ve kalbi/gönlü şâdân eden bilgidir. "*Feyz-i akdesden revân eyler dile ilm-i ledün/ Fehm iden erbab-ı ırfânâ gerekmez kal u kıl*" beytinde bu düşüncesini dile getiren Nehrî, sırf zâhir ilimle meşgul olup gönül tahsîlini hiçe sayan kimselerin bu tecrübeyi anlayamayacaklarını ve gönüllerine hikmet nuru akıtılan, hakîkî bilgi sevdalılarının da bütün çaba ve gayretlerini gerçek bilgiye göre kıl ü kâl mesabesinde olan zâhir ilme tahsis etmeyeceklerini belirtir.⁵⁵ Mârifet nurunun beden cevherinden neşet ettiğini yani topraktan yaratılan bedenin bu boyutunun Hakk'a bende edilerek Hakk'a ayna haline getirilmesinden zuhûr ettiğini söyleyen Nehrî, kişide saklı olan mârifet sırrının ancak bu şekilde kişinin diline yansıyacağını şu beyitte dile getirir: "*Gevher-i dürr-i ma'ârif sırr-ı nuṭkumdan toḡup/ Çünkü aşdaḡ-ı tenüm ḡak-i ademde fân ola.*"⁵⁶

⁵⁰ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 169-170; Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/417-418.

⁵¹ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 160-161; Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/400-401.

⁵² İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 151-155; Mevlânâ, *Mesnevî*, 2/501; 2/238-239.

⁵³ Nehrî'nin peygamberlere dair anlatılarındaki İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ izlerini görmek için bkz., Dilaver Güre, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Kıssaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 55-219.

⁵⁴ Osman Türer, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2013), 34-35; Mehmet Şaşa, "Kelam ve Tasavvuf Terminolojisinde Bilgi", *Assam* 2 (2014), 73; Ali Tenik, *Tasavvufî Bilgi* (İstanbul: Litera Yayınları, 2017), 119-285.

⁵⁵ Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 171.

⁵⁶ Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 194.

Hakk'ın rızasına ve tecellilerine ulaşmak isteyen, teknik tabiriyle, mârifet nurlarının gönlünde parlamasını arzulayan kişinin, gönlünü temizleyip kalbini uyanık bir hale getirmesinin zaruretinden bahseden Nehrî, bunun için de kişinin gönlünde Hak'tan gayrı bulunan her şeyi (mâsivâyı) aşk ateşinin yakması gerektiğini belirtir. Bu ifadesinden Nehrî'nin yolunun, zâhir bilgi yöntemlerini kabul etmekle birlikte, aşk yolu olduğu anlaşılmaktadır. Aşk ateşi ile gönlünü püryan eden Hak âşığının gönlüne Hakk'ın feyzinin ulaşacağını ve bu şekilde orayı mamur edeceğini belirten Nehrî'nin ifadesine göre ancak bu yolu takip eden kimse hakikat sırlarına vâkıf olur.⁵⁷ Nehrî söze devamla, kalbe yansıyan Hakk'ın bu tecellisi vesilesiyle dört perde ile perdelenen (ateş, su, toprak, hava) kalbin aydınlanacağını, kalbin kesret içerisinde vahdeti görmeye başlayacağını ve varlık sahnesinde sadece Hakk'ı temâşâ eden bu kişinin Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle "Ulû'l-ebşâr"⁵⁸ konumuna yükselerek hakikî bilgiyi tecrübe eden bir kimse haline geleceğini nakleder. Nehrî, bu düşünce seyrini ise kişinin varlık iddiasından geçip yokluk denizinde kaybolması ve benliğini Hak'ta yok edip aşk ehline dönüşmesi şeklinde formülize eder.⁵⁹

Hakikî bilginin mârifetle elde edilebileceğini vurgulayan Nehrî, feyz-i akdes denizinden akarak gönülde bulunan gizli hazineyi ortaya çıkaran bu süreç sonunda kişinin on sekiz bin âlemi seyre duracağını ve böylece insanı insan yapan mârifet nurlarının parlayacağını savunur. Ona göre, Hakk'ın seslenişini işitme nimetine ulaşan böyle kâmil bir kimsenin gözünde, Hak dışında her şey yok olur, o, varlık sıfatının sadece Hakk'a mahsus olduğunu ve âlemin seyrinin Hakk'ın tecellileri ile sürdüğünü fark eder:

"Gevher-i gencîne-i mahfî iken/ Oldı bahır-ı feyz-i aḳdesden 'ayân

⁵⁷ Nehrî, bu düşüncesini şu beyitlerde dile getirir:

"Vaşl-ı gülzâr isteyen bîdâr olur/ Bülbül-âşâ sûretâ' der-hâr olur

Feyz-i ḥaḳ dîl ḥâñesin ma'mûr idüp/ Ḥaḳ bu kim ol vâkıf-ı esrâr olur." Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 156.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/13.

⁵⁹ Nehrî, bu tespitlerini şu beyitlerde dile getirmiştir:

"Pertev-i nûr-ı tecellî 'aksine/ Çâr 'unşur perde-i estâr olur

Ol yüzi keşretde key görmek neden/ Vechini gören ulu'l-ebşâr olur

Varlığı kaşrın yıkup vîrân iden/ Ehl-i 'aşk içinde ol mi'mâr olur." Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 156.

*On sekiz biñ 'âlemi seyr eyleyüp/ Tekye-i 'unşurda buldı nuṭkı cān
Şem'a-i tevḥūd-i zāṭı devr ile/ Oldı fânūs-ı vücūd içre niḥān."*⁶⁰

İnsanın yaratılış gayesini hatırlayıp Hakk'a dönüşünün ve Hakk'ın kâinat ile münasebetinin ancak kişinin kendini bilmesine bağlı olduğunu nakleden Nehrî'nin, kişinin bedeninden dolayı üç perdenin kişi ile Hak arasına girdiğini ve bu perdelerin benlik iddiasından sıyrılarak aşılabileceğini de gündemine alır. Ona göre kişi, Hakk'ın kendisine lütfettiği nimetleri hatırlamalı, O'na layık amellerde bulunmasına engel olan hevâ yollarındaki düşüklüklerini tefekkür etmeli ve varlık tasavvurunda kendinden geçmiş bir şekilde ne dediğini bilemeyecek bir tecrübe ile Hakk'ı temaşada bulunmalıdır ki mârifet nuru kişide ortaya çıksın. Hakk'ın taayyününü kendi mecâzî varlığında hissedip varlık demeye layık olan Zât'ın Hak olduğunu idrâk etmek için kişinin varlık sahasında kendini saman gibi yok hükmünde görmesini zaruri gören Nehrî, insân-ı kâmil ve irfân mektebine öğrenci olmak için bu yolu kat eden dostlara dost olmayı da olmazsa olmaz bir adım olarak değerlendirir. Hz. İdris gibi nûr âyetinden⁶¹ işaretler alarak varlığı seyre durmak gerektiğini nakleden Nehrî'ye göre bu işaretler layıkıyla idrâk ve tecrübe edilirse mânâ istidadının türlü renkleri hakîki şekilde ancak bu şekilde anlaşılabilir.⁶²

Nehrî'nin bilgi teorisinin aşk merkezli bir yapıya sahip olduğu ve mârifet yolculuğunun bilgiyi elde etmede temel olduğu kanaatine dayandığı görülmektedir. Onun beş duyu ve akıl gibi bilgiyi elde etme yollarına ek olarak Hak'tan gelen ilme (ledünnî) yaptığı vurgular, onun, bilgide aslolanın Hak ile âlem münasebetin tecrübesini elde etmek olduğu yönündeki kanaatini ortaya koymaktadır. Nehrî, Hakk'ın âlem ile irtibatını ifade eden feyz-i akdesin insanın gönlündeki gizli hazineleri ortaya çıkarmasını ve gönlün Hakk'ın tecellîlerini seyre durmasını hakîki bilgiyi tecrübe etmek şeklinde tanımlamıştır. Zâhir ve bâtın şeklinde ilimleri ikiye ayırdığı görülen Nehrî'nin, sûfî düşüncenin mihenk taşlarından biri olan hikmet nuru ile âlemi temâşâ etmek konusuna yaptığı atıflar da dikkat çekicidir. Buna göre Nehrî'nin çift yönlü bir bilgi anlayışı olduğu, vücûd ülkesine gizlenen sırlara vâkıf olmak için bedeninin istek ve

⁶⁰ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 183.

⁶¹ en-Nûr 24/35.

⁶² Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 192-193.

arzularını aşk ile kırmak gerektiği ve Hakk’a ayna olmakla hakîkî bilginin tahsîl edilebileceği şeklinde görüşler serdettiği belirtilebilir. Kalbin uyandırılması ve aşk ateşi ile gönlün mâsivâdan arındırılması şeklindeki nakilleri ise Nehrî’nin medrese mensubu olmayı önemseydiği ancak asıl yolun aşk yolu olduğu beyanına işaret olarak kabul edilebilir. Anâsır-ı erbaanın tesiri altındaki zihin ve gönlün/kalbin hakîkate ulaşamayacağı, dolayısıyla varlık sahnesinde Hak’tan başka şeylere bir varlık atfederek kesret yanılığısına düşülebileceği ve kalp gözünün açılmamasına bağlı olarak hakîkatin idrâk edilemeyeceği şeklindeki aktarımları da onun mârifet düşüncesinin kodlarına işaret eden söylemleridir. Netice olarak ifade etmek gerekirse Nehrî, nefis mücadelesi, kalp aynasının parlatılması, kesrette vahdetin tecrübe edilmesi, feyz-i akdes ile âlem irtibatın fark edilmesi, taayyün seyrinin idrakiyle ilgili söylemleri, Hz. İdrîs özelinde Hakk’ın nurunun kâinata sirayetine dair aktarımları ve insân-ı kâmilin özelliklerine dair tespitleri ile aşk merkezli ve vahdet-i vücûd eksenli bir mârifet düşüncesini benimsediğini gözler önüne sermiştir.

2.3. Varlığı Vahdet Penceresinden Temâşâ Etmek

Aşkın vesîlesiyle tecrübe edilen vahdet-i vücûd düşüncesinin temelinde Hakk’ın âlemle münasebetini tecrübe etmek, başka bir ifadeyle, varlık olarak sadece Hakk’ın olduğunu bilmek ve O’nun dışındaki her şeyin gölge varlık durumunda olduklarını idrak etmek gibi hususlar vardır.⁶³ Nehrî de varlığı seyre, vahdet penceresinden bakan, Hakk’ın âlemle münasebeti bağlamında varlık tasavvurunu şekillendiren sûfilerdendir. O, varlığı vahdet penceresinden temâşâ tecrübesini aşk, esmâ, sıfat ve Zât tecellîleri, Hakk’ın âlem ile olan münasebeti, nûr-i Muhammedî telakkîsi, feyz-i akdes ve kesret-vahdet paradoksu gibi başlıklar etrafında gündemine almıştır. Öncelikle ifade etmek gerekirse Nehrî âlemi, Hakk’ın tecellîleri olarak görür ve Hakk’ın taayyünü ile âlemin zuhûrunun söz konusu olduğunu belirtir:

“Çün mezâhir olıma Hakk’a hicâb/ ‘Ayn-ı zâîr-ı bahır olur cümle habâb

Dâñeler izhâr ider ki çün şadeñ/ Gâh mahv eyler dönüb çün âsiyâb

⁶³ İbnü’l-Arabî, *Tedbirât-ı İlâhiyye*, çev. Ahmed Avni Konuk, haz. Mustafa Tahralı (İstanbul: İz Yayıncılık, 1992), 95-97.

*Bunca cünbişler anuñ esmâsıdur/ Zâtına gelmez ebed hiç inkılab."*⁶⁴

Şiirde görüldüğü gibi Nehrî, Hakk'ın yarattığı şeylerdeki yoğun tecellileri ile perdelendiğini, Zât'ının varlık denizine, yaratılanların ise bu varlık denizindeki tohumlara benzediğini, her bir yaratılanın Hakk'a işaret ettiğini ve bütün bunların Hakk'ın isimlerinin âlemde zuhûru ile olduğunu belirterek Hakk'ın Zât'ında herhangi bir değişikliğin söz konusu olmadığını vurgulu bir ifade ile dile getirmiştir. Nehrî, şiirin devamında, Hakk'ın Zât'ının, yarattığı her şeyin mezâhirinde zuhûr ettiğini ve Hakk'ın Zât'ının yaratılanın mebdde (başlangıç) ve meâdine (dönüş/son) göre hiçbir değişiklik göstermediğini vurgular. Yine, Hak tarafından büyük değer verilen insanın, Hakk'ın tecellileri ile varlık sahnesinde olduğunu fark edememesi dolayısıyla hakîkati göremeyeceğini, bu kategorideki kimsenin kendini sadece ateş, hava, su ve topraktan ibaret görmesi nedeniyle varlık tasavvurunu idrâk edemeyecek duruma düşeceğini nakleden Nehrî, kâmil insan mertebesinde olanların ise Hakk'ın tecellilerini tecrübe ettiklerinden hakikat sırlarına vâkıf olacaklarını belirtmiştir:

"Vechini mir'at-ı cunşur gösterüp/ Eylemiş zâtını vechine nîkâb

Zâtı olmuşdur mezâhirde cayan/ Zâtı bahs-ı hâk durur mebdde'ü me'âb

Aşlını fehm itmeyen hâd zann ider/ Zâtını nâr u hevâ âb u tûrâb

*Şems-i zât işrâk idince cârife/ Görinür gökler şehâb u yer serâb."*⁶⁵

Nehrî, Hakk'ın, "Kün" emrindeki "Nûn" dan, insanın yaratılışına dek türlü tecellilerle âlemi varlık sahnesine çıkardığını söyleyerek insanın varlık hiyerarşisindeki üstün konumuna vurgu yapar. Nehrî'ye göre, elest bezminde bütün yaratılanlar Hakk'ın "Sizin en yüce Rabbiniz değil miyim?"⁶⁶ sorusuna "El-bette" şeklinde verdikleri cevapla varlık tecellisinin insan suretinde en

⁶⁴ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 140.

⁶⁵ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 141. Nehrî, aynı hususları şu şiirinde de dile getirmiştir:

*"Şemc-i hırşîd-i Hûda âyîne-i kalb-i velî/ Sırr-ı zâtından kamu mir'at-ı âlem müncelî
Buldı âyât-ı şu'ûnât-ı mezâhir ser-te-ser/ Nokta sırrından ta'ayyün kesb ile kâdr-ı celî
Mebde-i zâtı libâs-ı harfden cârî iken/ Biçdi nessâc-ı kalem pîrahen-i akl-ı küllî
Nev kaba-yı mekteb-i levh-i hecâ taksîm olup/ Giydi eñfal-i şuver eşkal-i lafz-ı mühlî."* Dolamaç,

Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı, 204.

⁶⁶ el-A'raf 7/172.

mükemmel şekilde ortaya çıktığını ve insanın âlemin bir nüvesi olduğunun fark edilmesinin hakikat arayışı için kritik öneme haiz bir tecrübe olduğunu belirtir:

*“Bunca tefsîr-i mücellîd şerh iderken noktanuñ
Baṭnında derc olan âyaṭ-ı vahy-i münzeli*

*Sırr-ı nokta merkez-i nūndan tecellî eyleyüp
Buldı ahır neş'e-i insāndan ser-menzili*

*Geldi insān şüret-i âyîne-i sırr-ı elest
Eyledi ikrār-ı Hakk her kim dedi ana belî*

*Şekl-i âdem nokta-i zātuñ tılsım-ı heykeli
Şerh ider bu nüsha-i âlem o metn-i mücmeli.”⁶⁷*

İnsan-ı kâmil mertebesinin Hakk'ın tecellî ettiği ilk mertebe olan nûr-i Muhammedî konumu olduğunu ve devamında Hz. Cebrail, levh ve kürsü gibi varlık âleminin sakinlerinin varlık sahnesine çıkışlarıyla âlemin belirginleştiğini söyleyen Nehrî, nûr-i Muhammedî mertebesinde insanın muhabbet vesîlesiyle feyz-i Hakk'a sadef olduğunu ve feyz-i akdes muhatap olması ile kemâl bulunduğunu ifade eder.⁶⁸

Zât, tecellî, nûr-i Muhammedî, nüsha-i âlem, insan-ı kâmil ve feyz-i akdes gibi kavramlara dair aktarımları ile Nehrî, aslında varlığın sadece Hakk'a ait olduğunu ve O'ndan başka varlık demeye layık hiçbir şeyin olmadığını anlatmaya çalışır. Nehrî, vahdet-i vücûd düşüncesinin temel argümanlarını

⁶⁷ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 205.

⁶⁸ Nehrî'nin toplu olarak dile getirilen bu görüşlerini şu beyitlerde ifade ettiği görülmektedir: *“Feth olan şahrâ-yı dilden gevher-i dürr-i vücûd/ Nazm u terkib ile tā mecmu'a-i dîvân ola Nûr-ı Hakk'dan devr idüp 'arş-ı dil-i Ruḥî'l- Emin/ Levh-i kürsî-i kalemde şüret-i Raḥmān ola.”* Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 191, 195.

kullanarak şekillendirdiği bu anlatılarındaki asıl amacını başka şiirlerinde daha net bir şekilde ortaya koyar. Buna göre, âlemde Hak'tan başka var olduğu görülen şeyler, Hakk'ın tecellileridirler ve bundan dolayı gerçek manada âlemde Hak'tan başka varlık bulunmamaktadır. Hakk'ın isimleri ve sıfatları ile âlemle münasebeti olduğunu ve âlemde görünen kesret içerisinde aslında vahdetin hüküm sürdüğünü belirten Nehrî, esmâ ve sıfatları ile Hakk'ın âlemdeki yoğun tecellilerinin kişiyi kesret vehmine kaptırdığını söyler:

“Mazhar-ı esmâ olan ‘uşşâk-ı Zâîr-ı vahdetüñ/ Buldı kesret şüreti mir’at-ı cânı devr ile

Cümle esmânuñ medârı bâhtınında sırr-ı Zâîr/ Geldi esmâvü şıfat ma’nâda anı devr ile

*Evvel ahîr bâtin ü zahîr izâfât-ı şuver/ Neş’e-i esmâda evşâf-ı me’ânî devr ile.”*⁶⁹

Aktarılan bu şiirde de ifade ettiği gibi Nehrî, varlığa vahdet penceresinden bakabilmeyi başaranları, Hakk'ın esmâsı varlık aynalarında parlayan âşıklar, olarak takdim eder. Nehrî, âşıkların, Hakk'ın Hz. Musa'ya bir ağaçtan seslenmesi neticesinde vahdeti tecrübe etmesi, Hz. Peygamber'in (sav) her an Hak ile olması dolayısıyla bu hakikate ulaşması ve kendisine feyz-i akdesten ulaşan nefesle varlık bulan Hz. İsa'nın kesrette vahdeti temâşâ etmesi gibi vahdet gerçeğini bulan kimseler olduklarını belirtir.⁷⁰

İnsan-ı kâmillerin Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Musa gibi kesret yanılığısından sıyrılıp gönüllerini arındırmaları dolayısıyla vahdet tecrübesine ulaştıklarını ifade eden Nehrî yine aşk şehîdi Hallâc-ı Mansûr, derileri ile birlikte varlık iddiasından sıyrılan Nesîmî ve Hakk'ın tecellîsi karşısında ne dediğini bilemez

⁶⁹ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 197.

⁷⁰ Nehrî'nin bu düşüncelerini şu beyitlerde dillendirdiği görülmektedir:

*“Dem-be-dem guş-ı dil Muşâ'ya eşyâdan gelür/ Na'ra-i innî ena'llâh birle gülbang-ı seçer
Evc-i dilde gerdiş-i şems-i mesîhüñ seyrine/ Nahvetiyle bulmadı cây-ı raşad ehl-i nazar
Kevkeb-i dürrî-i burc-ı Ahmedî şemşîr-ves/ Eyledi çâk-ı giribân-ı felek şâk-ı kamer
Bârgâh-ı lî ma'a'llahî de cevlân itmeğe/ Hayretinden bulmadı Nâmuş-ı Ekber bâl ü per
Mâh-ı nev hürşîd-i âlem devr ider pero-ves/ Şem'e-i envâr-ı cemâl-i âdemi şâm u şehir
Tıfl-ı dil virdi dem-i 'İsa'dan işbu beyt ile/ Nefhâ-i ihyâ-yı feyz-i akdesi remz ü haber
Şekl-i âdem nokta-i zâtuñ tılısm-ı heykeli/ Şerh ider bu nüsha-i âlem o metn-i mücmeli.”* Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 206-207.

hale gelen Bâyezîd-i Bistâmî gibi örnekler üzerinden insan-ı kâmillerin Hakk’a vuslat yollarını şöyle tarif eder:

*“Cām-ı vahdet nuş iden abdal-ı Hāk/ Bağrını huñ eylemiş cismın kebaḥ
Mest-i cām-ı aşk olup Mansūr-veş/ Olısar ber-dār-ı zülḫ-i pīç-tab
‘Aķıbet hem-çün Nesīmī soyunup/ Cübbe-i tenden bulısar insiḫāb
Bünye-i ‘unşur taḥammül eylemez/ Şem‘- i zaṭ edince kalbe lem‘a-tab
Çün Celāleddīn şems-i zaṭını/ Göricek çarḫ urdı māñend-i tolāb
Bāyezîd duyduķda anuñ sırrını/ İsm ü resmi cümlesi oldu müzāb.”⁷¹*

Feyz-i akdesin tesiriyle vahdetin âlemde hâkim olduğunu ve ilk tecellî mertebesi olan nûr-i Muhammedî’nin âlemdeki her şeyin başlangıcı olarak Hakk’ın varlıktaki tekliğine bir kılıf olduğunu aktaran Nehrî, âlemdeki kesret hissinin Hakk’ın taayyününden kaynaklandığını yani varlık Hakk’ın Zât’ından ibaret iken eşyada görünen yanıltıcı varlık hissi ile eşyanın varmış gibi bir görünümlü verdiğini, kâmil olmayan kimselerin bu yanılgıya kapılıp hakîkati idrak edemediklerini sözlerine ekler:

*“Baḫr-ı vahdet feyz-i akdesden tecellî eyleyüp
‘Aķl-ı evvel çün şādef oldu vücuḫ içre bedîd*

*Gevher-i kâñındaki kesret ta‘ayyün bulmağā
Ma‘den-i ‘unşurda dürr-i şād hezāññ aķerūd.”⁷²*

Hakikat namına söylediği bu hususları idrâk edebilmek için zâhid olmanın yetmeyeceğini, Hakk’a âşık olarak mânevî yolun yolcusu olmanın gerekliliğini tekraren dile getiren Nehrî, hakîkati görmek isteyen ve zâhir engeli aşıp bâtında hakîkati tecrübe etmek isteyenlere şu tavsiyelerde bulunur:

“Zindāñ-ı tenden zahidā gel Yuşuḫ-ı Ken‘āñ’a baķ

⁷¹ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 142.

⁷² Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 147.

Germâbe cismim hücrelerinden ol meh-i tabâna bak

Yanmış gönüller sînesinden âteş-i suzâna bak

Yakmış iken dervîşi Hâk anı yakan Sultâna bak

Hamâm içinde dil-beri görmez gözi küllhân görür.”⁷³

Ten kafesinden kurtulup Hakk'ın esmâ, sıfat ve Zât tecellilerini seyre dalmayı ve Hak aşkı ile yanan bir gönülle o gönlü yakana bakmayı hakikat perdesini aralamak için zaruri gördüğü anlaşılan Nehrî'nin, bu şartlara riayet etmeyenlerin, baş gözü ile hamam içerisindeki külhanı görüp dilberi görmeyen kimse gibi hakikati idrâk edemeyeceğini anlattığı görülmektedir.

Aşkı, hakikat yolcusu için olmazsa olmaz bir etken olarak takdim eden Nehrî, Hz. Âdem yani insanın suretinden Hakk'ı görmenin mânevî seyirde asıl hedef olduğunu belirtir. Nehrî'ye göre, bütün yaratılmışlara, özelde ise insana bakıp Hakk'ın varlığını müşâhede etmek hakikat yolunun esasıdır.⁷⁴ Nehrî bu düşüncesini, “*Vahdet-i zât-ı hakikat duyulunca dilden/ Nakş-ı esmâ vü mezahirde keşâkeş başılır*” dizesinde net bir şekilde dile getirir.⁷⁵ Yine insan-ı kâmilin Hakk'a mir'ât oluşunu ve kesrette vahdeti temâşâ etmenin esmâ, sıfat ve Zât tecellilerin bu tecrübeye işaret olduğunu şu beyitte daha net haliyle dillendirir: “*Zât-ı hak mir'ât-ı esmâ zâta eşyâ rehnüma/ Kesreti vahdetde kesret vahdet-i zâta sebil*.”⁷⁶ Asıl ilmin tevhid halkalarından neşet ettiğini ve kendini tanıyan, hüviyetinden haberdâr olan kimsenin aşk ile Hak'tan başka hiçbir şeye varlık kokusu atfetmeyeceğini söyleyen Nehrî, insân-ı kâmilin nüsha-i âlem oluşunun bu hakikati tecrübedeki fonksiyonuna şu şekilde dikkat çeker:

“Halka-i tevhiidden buldı hakikat noktasın

Oldı haqt-ı istiva'ilm ü beyânı devr ile

⁷³ Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 154.

⁷⁴ Nehrî, konuyla ilgili düşüncelerini şu şiirinde dile getirmiştir:

“*Mest-i aşk ol bezm-i işretgâhı gör/ Câm-ı şarba-yı dil-i âgâhı gör*
Tal'at-ı hüsn-i cemâl-i şâhı gör/ Âdeme bak şemme vechu'llâhı gör
Şüret-i âdemde ol Allâh'ı gör/ Âdeme bak şemme vechu'llâhı gör
Şüret-i âdemde ol Allâh'ı gör.” Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 155.

⁷⁵ Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 159.

⁷⁶ Dolamaç, *Suyolcu-zâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 172.

*Men ʿarefʿden ders alup bildi hüviyyetden haber
ʿAşk ile bakıḳ kamu ʿuşşak-ı fānī devr ile*

*Leyse fiʿd-dār gāyruhu deyyār okur Nehrī gönül
Nüşa-i kübra olup verdi nişānı devr ile.”⁷⁷*

Nehrī’nin bu ifadelerinde âlemi, vahdet penceresinden seyre dalmaya dair vurguları ve insan-ı kâmilî okumak üzerinden Hakk’ın âlemle münasebetini çözmeyi, aşkı merkeze alarak sâlike telkin edişine dair düşünceleri net bir şekilde görülmektedir.

Sonuç

Ahmed-i Nehrî, Tekirdağ Aynî Hâtûn Tekkesi’nde Kâdirî şeyhi olarak irşâd faaliyetlerinde bulunmuş bir gönül eridir. Nehrî, vaazları ve irfânî tesiri ile gönüllerde iz bırakmış bir şahsiyettir. O, Abdülkâdir-i Geylânî ve onun Anadolu’daki en önemli temsilcilerinden olan İsmâîl-i Rûmî’nin izini takip eden bir dervîştir. Onun tesir halkasını şekillendirmesinde aşk telakkîsinin büyük tesiri vardır ve Nehrî, aşk telakkîsini, orta hacimli bir eser sayılabilecek *Dîvân*’ında etkili bir şekilde dile getirmiştir. Nehrî’nin aşka bakışını, mârifet telakkîsi ve âlemi vahdet penceresinden temâşâ etmeye dair görüşleri şeklinde ana başlıklar altında toplamak mümkündür. Nehrî’nin, bilgi ve varlık söylemlerinde aşkın vesîlesiyle elde edilen vahdet-i vücûd merkezli düşünceler serdettiği görülmektedir. Buna göre Nehrî, mârifet telakkîsi ile beş duyu ve aklın yanı sıra leddünnî ilimle hakîkî bilginin elde edilebileceğini savunan ve Hakk’ın âlemle münasebetini fark eden mâneviyât yolcusunun varlık sırrını çözebileceğini kabul eden bir mütefekkindir. Yine o, hikmet nurunu kılavuz edinip âlemi bu nur ile gören, nefsi kırarak vücûd ülkesinin gizli sırlarını keşfetmeyi şiar edinen ve aşkın kılavuzluğunda gönlü mâsivâdan temizlemeyi hakikat kapısı için zorunlu gören bir hakikat yolcusudur. Nehrî, âlemde varlık vasfını Hak’tan başka kimseye vermeyen, nefs mücadelesi, kalp aynasının parlatılması, kesrette vahdetin

⁷⁷ Dolamaç, *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*, 198.

tecrûbe edilmesi ve feyz-i akdes ile âlem irtibatının fark edilmesi ile insân-ı kâmil olmak hedefine kilitlenen bir dervîştir.

Nehrî, *Dîvân'*ında, ten kafesinden kurtulmak ve mânevî miraç ile ötelere ötesine varmak için bazı yol gösterici söylemlerde de bulunmuştur. Buna göre varlık sırrını çözmek ve zühdün ötesinde kurbetin tecrübesine ulaşmak için aşk vazgeçilmez bir unsurdur. Bir aşk şairi olduğu görülen Nehrî, Hz. Hüseyin, Nesîmî, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Hallâc-ı Mansûr, Bâyezîd-i Bistâmî ve İbrâhîm b. Edhem gibi insan-ı kâmil modelleri üzerinden aşkın vuslata erdirici fonksiyonu dile getiren ve asıl aşk rehberlerinin peygamberler olduğunu söyleyen bir şahsiyettir. Onun, Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Süleyman, Hz. Dâvûd, Hz. Zekerîyya, Hz. Yahya, Hz. İsa ve Hz. Musa gibi peygamberleri örnek vererek onların aşkın tesiri ile tevhîdin hakikatini idrak tecrübelerini paylaşması, dahası bütün peygamberlerin Hakk'a vuslatlarında Hz. Peygamber'in (sav) tesiri ile bu vuslatlarının olduğunu belirtmesi onun İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ gibi isimlerin izlerini sürdüğünü net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Döngüsel bir varoluş söylemi, nûr-i Muhammedî'ye dair aktarımları, tecellî, kesret-vahdet, nefis muhâsebesi ve mücâhede, ledünnî ilim, feyz-i akdes, isim, sıfat ve Zât tecellîleri, kalp aynasının parlatılması, muhabbet, mebd, meâd, zuhûr, taayyün, mezâhir ve mânevî miraç gibi vahdet-i vücûd düşüncesinin argümanlarını kullanarak sahip olduğu düşünce dünyasını şekillendiren Nehrî'nin tasavvufî görüşlerini burada zikredilenlerle sınırlamak mümkün değildir. Onun düşünce dünyası, *Dîvân'*ı üzerinde yapılacak daha derinlikli çalışmalarla ortaya çıkarılmalı, yaşadığı bölge ve kendisinden sonraki isimlere olan etkileri bu çalışmalarla gözler önüne serilmelidir.

Kaynakça

- Akkuş, Mehmet. "İsmâil Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/120. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ali, Seyyid Sırrı. *Tuhfe-i Rûmî*. İstanbul: Âsitâne, 1992.

- Çakır, Adalet. *Mehmet Rif'at Efendinin "Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye" Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Çevik, Hikmet. *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1949.
- Çolak, Kamil. "Arşiv Belgeleri Işığında Tekirdağ'da Tekke ve Zaviyeler". *Rodosto'dan Süleyman Paşa'ya Uluslararası Tekirdağ Tarihi Sempozyum Bildirileri*. 183-196. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016.
- Dolamaç, Emine Neslihan. *Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dolamaç, Emine Neslihan. "Suyolcuzâde Ahmed Nehrî Dîvânı". *Tekirdağ'da Dinî ve Kültürel Hayat*. 429-440. ed. Hasan Keskin-Özkan Öztürk-Halil İbrahim Delen-Ali Sever. İstanbul: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Gürer, Dilaver. *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Kıssaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- İbn Arabî. *Fusûsu'l-Hikem*. Bağdat: Menşûrâtü dâri's-sekâfe, 1989.
- İbnü'l-Arabî. *Tedbirât-ı İlâhiyye*. çev. Ahmed Avni Konuk. İstanbul: İz Yayıncılık, 1992.
- İslamoğlu, Abdülmecit. "Nehrî Ahmed Dîvânçesi'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 22/1 (2018), 435-466.
- İslamoğlu, Abdülmecit. "Suyolcu-zâde Nehrî Ahmed'in Türkçe Şiirleri". *Turkish Studies* 12/27 (2017), 195-253.
- Karabıyık, Edibali. "Kâdirî Tarikatına Mensup Divan Sahibi Sûfî Şairler ve Divanlarındaki Dinî Tasavvufî Türler Üzerine Bir İnceleme". *Rumeli'DE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 37 (ts.), 852-885.
- Kelâbâzi, Ebubekir. *Ta'arruf, Doğuş Devrinde Tasavvuf*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Basım., 2014.

- Küçük, Hülya-Ceyhan, Semih. "Râbia el-Adeviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Mevlânâ. *Mesnevî*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2004.
- Öngören, Reşat. "Rûmiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/241. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Öztaş, Mehmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 1-15. Ciltlerde Osmanlı Şairleri Biyografileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Soysaldı, İhsan. "Tasavvufta Aşk ve Marifet". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 187-216.
- Şaşa Mehmet. "Kelam ve Tasavvuf Terminolojisinde Bilgi". *Assam* 2 (2014), 70-92.
- Şimşek Selami. "Anadolu ile Balkanlar Arasında Geçit Bölgesi Tekirdağ'da Tasavvuf ve Tarikatlar". *Süleyman Uludağ Kitabı*. ed. Mustafa Kara. 381-408. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Tâhir, Bursalı Mehmed Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. nşr. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Tatcı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Tekfurdağı, Ahmed Lütfi. *Tezkire-i Şu'arâ*. İstanbul: DBY Yayınları, 2021.
- Tenik, Ali. *Tasavvufî Bilgi*. İstanbul: Litera Yayınları, 2017.
- Tuman, Mehmet Nail. *Tuhfe-i Nâili*. İstanbul: Bizim Büro Yayınları, 2004.
- Türer Osman. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2013.
- Türker Ömer. "Varlık Olmak Bakımından Varlık Üzerine Düşünmenin İmkânı: İslâm Metafizik Geleneklerinden Hareketle Bir Analiz". *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/3 (2015), 1-33.
- Uludağ, Süleyman. "Abdülkâdir-i Geylânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/234-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2. Basım., 2005.

Yücebaş. A. Hilmi. *Tekirdağlı Şairler*. İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1939.